ДОНОРСТВО НА ГЕНЕТИЧЕН МАТЕРИАЛ

Хр. Живкова
Катедра „Социална медицина и здравен мениджмънт", ФОЗ, МУ – София

DONORSHIP OF GENETIC MATERIAL

Chr. Jivkova
Department of Social Medicine and Health Management, Faculty of Public Health, Medical University – Sofia

Резюме. *В резултат на процедурите за инвитро оплождане се създават хиляди човешки ембриони, които не се имплантират. "Излишните" ембриони се съхраняват в замразено състояние, докато не бъдат размразени за изхвърляне, даряване за научни експерименти или имплантация. Това повдига редица етични и законови въпроси. Какъв е статутът на ембриона? Ако той е идентичен с човешка тъкан или орган, тогава може да бъде даряван. Някои автори говорят за "осиновяване на ембриони". В тези случаи замразеният ембрион се имплантира в матката на жена, която не е негова генетична майка, със съгласието на генетичните родители.*

Key words: *донорство на ембрион, инвитро оплождане, осиновяване на ембрион*

Summary. *In-vitro fertilization procedures have created thousands of human embryos that have not been implanted. Such 'surplus' embryos are suspended in a frozen state, waiting to be thawed and discarded, donated to science or implanted in a womb. This arises many ethical and legislative questions. What is the status of the embryo? If the embryo is equated with the human tissues or organs, it may be donated. Some authors speak about embryo adoption. In the case of embryo adoption, the frozen embryo is implanted in the womb of a woman, who is not the genetic mother, with the consent of the genetic parents.*

Key words: *embryo donation, in-vitro fertilization, embryo adoption*

Съдбата на излишните ембриони

Развитието и прилагането на in vitro фертилизацията дава различни възможности, които трябва да бъдат регламентирани от етична и правна гледна точка. При подготовката за процеса на in vitro се извършва стимулиране на узряването на яйцеклетки. С една процедура се вземат няколко яйцеклетки. Извършва се оплождане *in vitro*, имплантират се три ембриона в утробата на бъдещата майка, а останалите ембриони се замразяват. Ако процедурата е неуспешна, замразените ембриони се използват при следващата процедура, но ако е успешна – какво става със замразените ембриони? Те могат да бъдат унищожени, могат да бъдат използвани за експерименти, могат да бъдат отгледани до 14 дни (само в страни, където законът разрешава) и техните стволови клетки да бъдат използвани за лечение на пациенти със заболявания, подлежащи на лечение със стволови клетки. Ембрионите могат и да бъдат дарени на друга двойка и децата от тях да бъдат родени в друго семейство. Във връзка с даряването на ембриони 39-ата световна медицинска асамблея прие *Становище относно in vitro фертилизацията и трансплантацията на ембриони* (1987 г. в Мадрид). В него се посочва: *„В случаите, когато донорите на гамети или ембриони няма да бъдат функционални родители на бъдещото дете, лекарят при възможност трябва да извлече уверение, че рецепиентите ще по-*

емат пълната отговорност за неродено-то дете и че донорите ще се откажат от всички права и претенции по отношение на неродено-то дете без ущърб на правата на детето, когато то се роди" [2].

С цел защита на интересите на бъдещо-то дете и на семейството приемник в повече-то страни е прието да се пази тайната на приемника. Така анонимността не позволя-ва на семейството – донор на ембрион, да има претенции по отношение на бъдещото дете или да има някакви искания по отноше-ние на семейството приемник. Тайната на приемника се е наложила поради случаи от практиката, когато семейството донор е загу-било собствените си деца и е претендирало за връщане на едно от децата на приемното семейство. Претенциите му са се базирали на закона за in vitro, където е записано, че детето принадлежи на генетичните родите-ли. Законът за in vitro защитава интересите на генетичните родители в случаите, когато те използват услугите на майка под наем, която е само гестационна майка, а не генети-чна и отказва да върне детето на генетич-ното семейство въпреки сключения преди процедурата договор.

От друга страна, тайната на донорите и приемниците на ембриони нарушава права-та на бъдещото дете да познава генетични-те си родители, братя и сестри. В САЩ на-пример има закон, който защитава детето и приемните родители от претенциите на до-норите. В него е записано, че дете, родено от дарен ембрион, принадлежи на семейство-то, което го е износило и в което е родено. Това позволява т.нар. отворени отношения между двете семейства, те се познават, се-мейството донор има право да вижда дете-то, родено в семейството приемник. Детето на определена възраст получава информа-ция за генетичните си родители и т.н.

От етична гледна точка е задължение на лекаря да обясни на приемниците на чужди ембриони, че те ще износват и отглеждат дете, което няма да бъде техен генетичен на-следник, няма да прилича на тях биологично и физически. Детето ще бъде генетичен на-следник на родителите, които са дарили ем-бриона, и физически ще носи някои от техните белези. Наред с положителните качества, то ще носи и някои наследствени заболявания на генетичните родители, ако те имат такива, а може да се появят и някои увреждания в ем-брионалното развитие и др. След като бъдат уведомени за тези обстоятелства, приемните родители трябва да дадат съгласие, че ще от-глеждат това дете като свое.

Кой решава какво да се прави с излиш-ните ембриони?

Единствено донорите. При отказ от ем-брионите семейството дава писмено съ-гласие за даряване или за други цели. В практиката е различно. Понякога семейства продават ембриони или яйцеклетки.

В някои страни богати семейства, които имат вече свои собствени деца, желаят да закупят яйцеклетка или ембрион от известна красива актриса с цел да имат красиво дете. Това е извън закона и ако се осъществява, е незаконно. В някои страни процъфтява продажбата на яйцеклетки. В случай, че се-мейството изгуби собственото си дете на по-късна възраст и жената няма вече собствени яйцеклетки, закупената или дарена яйце-клетка може да бъде оплодена in vitro с ге-нетичен материал от съпруга в семейството и той да има дете, износено от съпругата. В случаите, когато в пресата се съобщава за жени над 60 години, станали майки, става въпрос за дете с яйцеклетка от жена донор. Няма да коментираме дали е етично на по-късна възраст жената да ражда, и то дете, което не е неин генетичен наследник. Етич-но е тя да бъде информирана за всичко, но решението е на семейството. Разбира се, лекарите не препоръчат раждане в по-къс-на възраст поради по-големи рискове, но българската практика показа, че рискове и смърт има и в много по-ранна възраст, когато лекарите са некомпетентни и безотговорни. Така че при компетентни лекари и добри ме-дицински грижи процесът е успешен.

Продажбата на генетичен материал предизвиква неодобрение в обществото. В Декларацията на СМА от Мадрид се казва: *"Всякаква комерсиализация, чрез която се предлагат за закупуване или продажба яй-цеклетки, сперма или ембриони, се осъжда категорично от Световната медицинска асоциация"* [2].

Даряването на ембриони за изследвания и за лечебни цели предизвиква дебат относно статута на човешкия ембрион.

Какъв е статутът на човешкия ембрион?

Известно е, че по отношение на ембриона има различни схващания. Няма да се спираме подробно, но ще спомена, че противниците на аборта считат, че ембрионът е човешко същество от самото му зачеване и има всичките права на личността. Те смятат, че абортът е убийство. Според защитниците на абортното право до оформянето на мозъка ембрионът е съвкупност от клетки и въпреки че е резултат от сливането на човешки клетки и е с генетична характеристика на двамата партньори, то той няма правата, които има една личност. Той може да бъде абортиран или използван за лечебни цели, експерименти и за даряване на други двойки. Според C. Cunningham [5], когато ембрионът, създаден чрез in vitro, е успешно имплантиран в бъдещата майка, която нетърпеливо очаква неговото раждане, към ембриона се отнасят като към бъдещо бебе. От друга страна, когато ембрионът е взет от учените за изследване и разрушаване, за него говорят като за „предембрионално развитие" и др. Някои отиват още по-далеч и поставят въпроса дали ембрионът е личност, или собственост? Ако е личност, то личността не може да бъде купувана или продавана, нито родителите да я дават извън семейството. Ако се приеме, че ембрионът е собственост на семейството, което е дало генетичен материал за създаването му, той може да бъде договарян да донесе някаква полза. Или ако ембрионът бъде приравнен с човешка материя, кръв или орган, той може да бъде даряван, но без заплащане от премника. Тук се повдига въпросът кой е донорът – генетичните родители или ембрионът, и какви са целите, поради които ембрионът може да бъде дарен. Обществената дискусия в САЩ [3] беше започнала, когато правителството обяви, че отпуска около 1 млн. долара, предназначени за осиновяване на ембриони. Създадена беше християнска агенция с името „Снежинка", която намираше „осиновители" на доставените излишни ембриони и която получи 500 хил. долара от държавния бюджет. Тя беше алтернатива за изоставените излишни ембриони, които бяха дарени за изследвания с ембрионални сволови клетки. Каква е главната цел на подобна програма? Според C. Cunningham [5], която е против абортите от in vitro индустрията се тревожат, че поддръжниците на „осиновяването" ще повишат статута на ранния ембрион и това ще доведе до рестрикции. Третирането на ембриона като официално осиновено дете ще повиши неговия легален статут и в други области, като индустрията по безплодие, официално отговаряща за запазване на всеки създаден ембрион. Също така се предупреждава, че осиновяването на ембрионите ще предотврати даряването на излишните ембриони за изследвания. Тези аргументи игнорират възможностите на правото да прави точни разлики и да приема, че ако един ембрион е запазен чрез осиновителното право, той би бил деклариран като напълно легална личност за всички цели. Правото често създава класификации, подобни или идентични на съществуващите. Тези, които не приемат абортите, считат, че унищожаването на ембриона е равносилно на убийство. През 2002 г. администрацията на Буш признава ембриона като „човешки субект" за целите на консултативния комитет по защита на човешките същества в изследванията [3]. Целта на закона за осиновяването на ембрионите е да осигурява защита на детето, родено от износващата майка. Той доказва, че то е официално тяхно дете. Родителските права на генетичните родители са прекратени. Детето не може да им бъде върнато, ако е родено с някакво увреждане, и генетичните родители не могат да оспорват осиновяването. С други думи, детето, родено от износващите родители, е считано като тяхно собствено, все едно че е зачената от тях. Привържениците на даряването на ембриона се аргументират, че то е значително по-евтино в сравнение с осиновяването. При даряването липсват пречките, които съществуват при традиционното осиновяване. Лошото е, че специалистите по безплодие могат да селектират рождените родители по собствено усмотрение. Няма скрининг, който да определи как новите родители, които ще отглеждат биологичното дете, психологиче-

ски ще отглеждат дете, което не е свързано генетично с тях. От друга страна, трансферът на ембриона от една двойка към друга се разглежда като осиновяване, тогава интересите на детето могат да бъдат защитени. Ако обаче, както при традиционното осиновяване, бъде осъществено изследване на двете семейства – медицинско и психологично, ще бъде по-добре за детето. Ще бъде разменена медицинска информация. Някои двойки избират отвореното осиновяване, при което генетичните родители в бъдеще могат да имат контакти с рожденото семейство. Понастоящем само в два щата на САЩ – Флорида и Луизиана, признават „осиновяването на ембриона" като легално осиновяване. По тази причина в „Снежинка" са принудени да разчитат на традиционния законен договор, свързан със сегашните схващания в повечето съдилища, според които неимплантираните ембриони са повече собствености, отколкото личности и поради това са дарени. Това понижава легалния статут на ембриона. Най-голямата пречка за осиновяването на ембриона е защитата на аборта. Всеки акт, който бъде интерпретиран като повишаване на моралното уважение или осигурява легална защита на човешкия ембрион, е охарактеризиран от защитниците на аборта като тайно нападение върху абортните права. От друга страна, осиновяването на ембрионите задължава държавата да полага медицински грижи и за неосигурените майки, които не работят, а раждат. Преди приемането на този закон неосигурените майки нямат право на медицински грижи и имат право на аборт, ако не са в състояние да осигурят условия за отглеждане на дете. В такъв смисъл защитниците на аборта не са съгласни с този закон.

В страните, където in vitro процедурата е широко разпространена като средство за борба с инфертилитета или както се изразяват някои автори, се е превърнала в индустрия, се дебатира повече и по етичните и правните въпроси, свързани с тази процедура. Основната битка е свързана със статута на ембриона и използването му за научни изследвания и терапевтични цели.

Учените обаче намериха ново решение на проблема, те насочиха вниманието си не към излишните замразени ембриони, а към излишните замразени яйцеклетки, които не могат да бъдат обявени за човешки същества.

Библиография

1. Живкова, Хр. Биотехнологии и етика, Изток-Запад, С. 2010.
2. Становище на СМА, относно „ин-витро" фертилизацията и трансплантациятана ембриони, Мадрид, 1987.
3. Bush to promote Embryo Adoption, http://www.msnbc.com/news/796883.asp, 2003.
4. Crockin, S. Embryo transfers give rise to controversy, http://www.sun-sentinel.com/templates/misc/printstory.jsp?slug=sfl%2Drxembryo10no10le, 2002.
5. Cunningham, C. Embryo Adoption or Embryo Donation? The Distinction and Its Implications, http://www.cbhd.org/resurces/reproductive/cunningham_2003-04-17.htm
6. New Status for Embryo in Research, http://stacks.msnbc.com/news/827987.asp, 2002.

✉ *Адрес за кореспондения:*

Доц. Христина Живкова
Катедра „Социална медицина и здравен мениджмънт"
ФОЗ, МУ
ул. „Бяло море" № 8
1527 София
e-mail: hr_jiv@yahoo.com